

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

СОКОЛОВА ЮЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 349.2 (477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СУДДІВ**

12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення
(081 – Право)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків — 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
СИЧОВА Вікторія Володимирівна
учений секретар секретаріату Вченої ради
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
СЕРЕДА Олена Григорівна,
доцент кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ВАПНЯРЧУК Наталія Миколаївна,
провідний науковий співробітник управління
планування та координації наукових
досліджень Національної академії правових
наук України

Захист відбудеться 29 вересня 2021 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розісланий 25 серпня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Євген ПОДОРОЖНІЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Прагнучи стати повноцінним членом європейської та світової спільноти, український законодавець протягом останніх років провів низку реформ, які торкнулись фактично всіх сфер суспільного життя. Не виключенням стала і система судоустрою нашої країни, в якій було проведено ряд змін, які позитивно вплинули на роботу суддів в Україні. Проголошуючи реформи у сфері здійснення правосуддя, законодавець досить багато уваги приділив процесуальним аспектам справляння правосуддя. Окрім того, не можна не відмітити той факт, що в низці загальнодержавних стратегій та програм постійно акцентувалась увага на недостатності матеріального забезпечення суддів, а також на необхідності підвищення рівня їх незалежності та недоторканності.

Однак, як недолік слід відзначити той факт, що питання соціального захисту суддів, зокрема такого його важливого елементу як пенсійне забезпечення, фактично залишилось по за увагою як законодавця, так і вітчизняних науковців. Зазначене, на нашу думку, є суттєвою прогалиною, оскільки пенсійне забезпечення суддів є не просто соціальною гарантією їх діяльності, воно є фактичним підтвердженням важливості та особливості їх роботи для держави та суспільства. Саме тому, ми переконані, що на сьогоднішній день важливим завданням законодавця є створити всі необхідні правові та організаційні умови для того, що б пенсійне забезпечення суддів було якісним, повним та таким, що здатне задовольнити потреби суддів-пенсіонерів.

Справедливим буде відзначити, що окремі проблемні питання пенсійного забезпечення суддів в своїх наукових працях розглядали: С.М. Бортник, М.А. Дідиченко, Т.О. Дідковська, Ж.А. Дробот, М.Д. Жадан, Б.Є. Желік, М.М. Клемпарський, А.С. Колотік, Т.В. Кравчук, А.В. Левшин, Л.В. Могілевський, Л.М. Москвич І.В. Оклеї, Є.Ю. Подорожній, О.М. Обушенко, В.С. Тарасенко, Д.В. Фешук, Д.В. Швець, В.А. Ярема та багато інших. Втім, незважаючи на суттєві здобутки вказаних науковців, справедливим буде відзначити, що дане питання розглядалось лише в межах більш широких проблематик, а комплексного дослідження правового регулювання саме пенсійного забезпечення суддів, так проведено і не було.

Отже, недосконалість правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, а також відсутність монографічних досліджень, присвячених вказаній проблематиці, обумовлюють актуальність та своєчасність проведення наукового дослідження, присвяченого

комплексному аналізу правового регулювання пенсійного забезпечення суддів в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до: «Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року», затвердженої Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.09.2016 № 672-р; Пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки на період до 2020 р., встановлених на підставі Закону України від 11 липня 2001 р. № 2623-III; Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки, затвердженої розпорядженням КМУ від 25.10.2017 №779-р; Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, схваленої Указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб з'ясувати сутність та особливості правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, на основі чого сформулювати низку пропозицій та рекомендацій спрямованих на вдосконалення загального та спеціального законодавства, яке регулює правовідносини у відповідній сфері.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі *основні завдання*:

- розкрити генезу правового регулювання пенсійного забезпечення суддів;
- встановити місце пенсійного забезпечення в системі соціальних гарантій суддів;
- визначити поняття, зміст та особливості пенсійного забезпечення суддів;
- оцінити сучасний стан нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів;
- встановити коло принципів правового регулювання пенсійного забезпечення суддів в Україні;
- з'ясувати умови та охарактеризувати порядок призначення пенсії суддям;
- визначити гарантії, пов'язані із пенсійним забезпеченням суддів в Україні;
- узагальнити зарубіжний досвід пенсійного забезпечення суддів та опрацювати можливості його використання в Україні;
- окреслити напрямки вдосконалення норм чинного законодавства, яке закріплює правові засади пенсійного забезпечення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі пенсійного забезпечення суддів.

Предмет дослідження становить правове регулювання пенсійного забезпечення суддів.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Так, історико-правовий метод було використано для того, щоб здійснити аналіз становлення та розвитку правового регулювання пенсійного забезпечення суддів (підрозділ 1.1). Аналітичний метод використовувався з метою з'ясування місця пенсійного забезпечення в системі соціальних гарантій суддів (підрозділ 1.2). Логіко-семантичний було застосовано для того, щоб визначити поняття, зміст та особливості пенсійного забезпечення суддів (підрозділ 1.3). Оцінку сучасного стану нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів (підрозділ 2.1), а також характеристику умов та порядку призначення пенсії суддям (підрозділ 2.3) було здійснено за допомогою використання методу документального аналізу. Структурно-логічний та системно-функціональний методи було використано для того, щоб визначити принципи пенсійного забезпечення суддів в Україні (підрозділ 2.2), а також окреслити гарантії, пов'язані із пенсійним забезпеченням суддів в Україні (підрозділ 2.3). Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення суддів узагальнено шляхом використання порівняльно-правового методу (підрозділ 3.1). Для того, щоб встановити напрямки вдосконалення норм чинного законодавства, яке закріплює правові засади пенсійного забезпечення було використано методи моделювання та прогнозування. В процесі підготовки дисертації було використано й інші наукові методи, використання яких дозволило комплексно підійти до розв'язання представлених вище завдань

Науково-теоретичне підґрунтя роботи становлять праці фахівців із галузі трудового, адміністративного, цивільного права, тощо. Окрім того, використовувались здобутки вчених з інших галузевих дисциплін, зокрема: психології, філософії, соціології, тощо. Нормативно-правовою базою дослідження стали нормативно-правові акти, які відносять до загального та спеціального трудового законодавства. Інформаційну та емпіричну основу роботи становлять узагальнення практики застосування норм трудового права, довідкові видання, статистичні матеріали, тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є однією із перших спроб комплексно, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, з'ясувати сутність та особливості правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, а також спираючись на позитивний вітчизняний та зарубіжний досвід, опрацювати можливі напрями покращення норм чинного законодавства у відповідній сфері.

Основні наукові положення, які виносяться на захист, такі:

уперше:

- обґрунтовано доцільність створити Судову пенсійну раду, яка буде діяти в межах Пенсійного фонду України та до компетенції якої буде входити: надання консультації суддям щодо отримання та перерахунку їх пенсій; перевірка стану дотримання законності у відповідній сфері; розробка пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у даному напрямку (на прикладі досвіду Великобританії);

- доведено необхідність розробити та прийняти загальнодержавну «Стратегію реформування системи соціального захисту суддів», одним із важливих пунктів якої має стати вдосконалення системи пенсійного забезпечення суддів за такими напрямами: поступове підвищення пенсійного віку суддів, а також пошук шляхів покращення рівня їх пенсій; *удосконалено:*

- періодизацію становлення та розвитку системи нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, зокрема виділено чотири ключові етапи: 1) найдавніші часи (IX-XVII) століття; 2) Російсько-імперський період (XVIII – початок XX століття); 3) Радянський етап (20-ті роки XX століття – 90-ті роки XX століття); 4) сучасний етап (90-ті роки XX століття – XXI століття);

- визначення поняття пенсійного забезпечення суддів, шляхом виокремлення переліку ключових особливостей цієї категорії, серед яких названо: загальну складність нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів; ключовим юридичним фактом виникнення права на пенсійне забезпечення суддів є відставка; пенсійне забезпечення судді має подвійний характер;

- класифікацію гарантії пенсійного забезпечення суддів, які поділено на чотири великі групи: 1) нормативно-правові, 2) організаційні, 3) фінансово-економічні та 4) політичні;

дістало подальший розвиток:

- розуміння переліку спеціальних принципів правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, до яких в свою чергу віднесено: принцип диференціації пенсійного забезпечення, принцип пріоритету спеціального законодавства, принцип гарантованості суддівського статусу;

- теза про те, що пенсійне забезпечення займає особливе та самостійне місце в системі соціальних гарантій суддів, що пов'язано із специфікою їх загально-трудоправового статусу, а також особливостями припинення з ними правовідносин за умови виникнення права на отримання пенсії;

- твердження про те, що специфікою умов та порядку призначення пенсії суддям є: по-перше, особливий трудо-правовий статус суддів, який в свою чергу вимагає специфічного підходу до розрахунку їх трудового стажу; по-друге, специфічний перелік та порядок вчинення дій, які має здійснити як сам суддя для отримання пенсії, так і органи державної влади та їх посадові особи, які є відповідальними у зазначеній сфері; по-третє, наявність специфічної процедури перерахунку пенсії та довічного утримання;

- наукова думка стосовно того, що наразі стан нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів можна оцінити неоднозначно, адже з одного боку ми маємо низку задекларованих норм, спрямованих на реалізацію вказаної гарантії, а з іншої сторони практика (в тому числі і судова) свідчить про наявність чималої кількості проблем, пов'язаних із призначенням та перерахунком пенсій суддям.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати роботи можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – під час проведення подальших теоретико-прикладних досліджень, присвячених проблемам пенсійного забезпечення суддів в Україні;

- у правотворчості – під час створення нових та вдосконалення діючих нормативно-правових актів, які визначають правові засади пенсійного забезпечення суддів в Україні;

- у практичній діяльності – з метою покращення практичної діяльності суб'єктів пенсійного забезпечення суддів в Україні;

- у навчальному процесі – під час підготовки підручників та науково-методичних матеріалів з дисциплін «Трудове право України» та «Право соціального забезпечення».

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення й висновки були оприлюднені на міжнародних конференціях: «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ 14-15 листопад 2018 року); «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Київ, Україна, 17-18 липня 2019 р.); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реальність та перспективи» (м. Київ 15-16 вересня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції були відображені в п'яти наукових статтях, опублікованих в наукових фахових виданнях України та науково-періодичному виданні іншої держави, а також у трьох тезах наукових повідомлень на міжнародних та національних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до мети, завдань й предмета дослідження дисертація складається зі вступу, трьох розділів,

які об'єднують 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 209 сторінок, список використаних джерел – 279 найменувань на 29 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, розкрито об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дисертації, а також про її структуру.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади пенсійного забезпечення суддів» складається з трьох підрозділів, в яких: розкривається генеза правового регулювання пенсійного забезпечення суддів; встановлюється місце пенсійного забезпечення в системі соціальних гарантій суддів; визначається поняття, зміст та особливості пенсійного забезпечення суддів.

У *підрозділі 1.1. «Генеза правового регулювання пенсійного забезпечення суддів»* обґрунтовується необхідність та важливість проведення наукових досліджень, присвячених історико-правовому аналізу становлення та розвитку правового регулювання пенсійного забезпечення суддів.

З'ясовано, що перші кроки формування інституту судівництва були здійснені у IX-XVII століття. Відмічено, що в даний час судді були повністю залежні від монарха, а системи їх соціального забезпечення фактично не існувало.

Обґрунтовано, що Імперський етап розвитку пенсійного забезпечення суддів (XVIII – початок XX століття) характеризується активним розвитком судівництва в Україні, більша частина території якої входила до складу Російської імперії. Підкреслено, що саме протягом цього періоду відбувається формування первісних юридичних механізмів пенсійного забезпечення суддів, яке здебільшого мало «заохочувальний» характер та полягало у збереженні за суддею у відставці жалування, яке він отримував під час безпосереднього виконання своїх обов'язків.

Аргументовано, що протягом третього «радянського» етапу розвитку правового регулювання пенсійного забезпечення суддів відбувається найбільш активний розвиток нормативної бази за вказаним напрямом, а також загальне упорядкування діяльності суддів. До основних позитивних моментів цього періоду віднесено: по-перше, становлення єдиної для всього Радянського Союзу незалежної системи

судочинства із чітким окресленням її функцій та завдань; по-друге, формування двовекторної законодавчої бази загальносоюзного та республіканського значення в нормах якої знайшло свій вираз правове регулювання діяльності судових органів СРСР; по-третє, відбувається формування механізмів юридичної регламентації пенсійного забезпечення людини в цілому, а також суддів зокрема.

Узагальнено, що на сьогоднішній день формування законодавства у сфері пенсійного забезпечення не можна вважати завершеним, що пояснюється наявністю ряду прогалин та недоліків, які заважають нормальному функціонуванню правовідносин у відповідній сфері.

У підрозділі 1.2. «Місце пенсійного забезпечення в системі соціальних гарантій суддів» узагальнюються теоретичні підходи стосовно сутності за змісту соціальних гарантій в цілому, а також у контексті соціального захисту суддів зокрема. З'ясовано, що соціальні гарантії суддів – це визначена нормами чинного законодавства сукупність інструментів, умов та засобів, які спрямовані на те, щоб реалізувати заходи соціального характеру, які спрямовані на захист законних прав, свобод та інтересів суддів.

Спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, виокремлено та надано характеристику ключовим видам соціальних гарантій суддів. Підкреслено, що зайняття особою посади судді автоматично покладає на неї не тільки особливий масив прав, обов'язків та функцій щодо здійснення правосуддя, але й надає їй низку спеціальних соціальних гарантій, які виражаються у наявності чітких вимог та параметрів обчислення і нарахування заробітної плати (винагороди) суддям, забезпечення державою їх житлових потреб у разі наявних на це юридичних підстав, чіткого визначення та обчислення стажу служби, наявності гарантій в галузі соціального страхування і таке інше.

Наголошено, що пенсійне забезпечення займає особливе та самостійне місце в системі соціальних гарантій суддів, що пов'язано із специфікою їх загально-трудоправового статусу, а також особливостями припинення з ними правовідносин за умови виникнення права на отримання пенсії, або ж виходом у відставку при досягненні стажу на посаді судді у двадцять років.

У підрозділі 1.3. «Поняття, зміст та особливості пенсійного забезпечення суддів» перш за все розкриваються наукові думки щодо визначення змісту категорія пенсія, на основі чого було обґрунтовано, що її найбільш доцільно розглядати з декількох позицій. Відповідно до першого підходу пенсія - це спеціальні офіційні виплати, які надаються окремій категорії громадян у законодавчо встановленому порядку. В

рамках подібного трактування вчені здебільшого акцентують увагу на особливостях пенсії, зазначаючи, що це стабільні, індивідуальні виплати, метою яких є забезпечення найважливіших, мінімальних людських потреб. Щодо другої інтерпретації, то пенсія – це здійснювані за рахунок Пенсійного фонду України державні виплати людям похилого віку, особам з інвалідністю, а також іншим непрацездатним громадянам. Тобто, звертається увага саме на механізм виплат та джерел формування категорії «пенсія».

Звернено увагу на сутнісний зміст категорії пенсійне забезпечення, на основі чого було запропоновано авторське визначення поняття «пенсійного забезпечення суддів». Виділено специфіку категорії пенсійного забезпечення в цілому, а також пенсійного забезпечення суддів зокрема.

Здійснено аналіз норм чинного законодавства, яке регулює питання пенсійного забезпечення суддів з метою розмежування понять пенсія судді та довічне грошове утримання. Виокремлено перелік ключових особливостей пенсійного забезпечення суддів.

Розділ 2 «Правові засади пенсійного забезпечення суддів в «Україні» складається з чотирьох підрозділів, в яких: надається оцінка сучасного стану нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів; встановлюється коло принципів пенсійного забезпечення суддів в Україні та надається їх характеристика; з'ясовуються умови та характеризується порядок призначення пенсії суддям; визначаються гарантії, пов'язані із пенсійним забезпеченням суддів в Україні.

У підрозділі 2.1. *«Сучасний стан нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів»* перш за все з'ясовується сутність та зміст поняття нормативно-правове регулювання, задля чого було проаналізовано низку наукових поглядів вчених.

Констатовано, що на сьогоднішній день нормативно-правове регулювання пенсійного забезпечення суддів відбувається на декількох рівнях в залежності від суб'єкта видання відповідних нормативно-правових актів та їх юридичної сили. Аналіз правових документів в досліджуваному напрямку дає підстави виділити: 1) міжнародний рівень – об'єднує в собі положення міжнародних документів різних міжнародних організацій, на кшталт, ООН та Ради Європи, а також міжнародних договорів України; 2) національний законодавчий рівень побудований на основі Конституції України та законодавчих актів, що встановлюють основні засади реалізації соціального та пенсійного забезпечення суддів; 3) підзаконний рівень – складається з підзаконних нормативних документів Кабінету Міністрів України, Пенсійного фонду України, з'їзду

суддів України та Ради суддів України, які уточнюють норми законодавства в галузі пенсійного забезпечення суддів.

Здійснено аналіз положень нормативно-правових актів, які регулюють питання пенсійного забезпечення суддів в залежності від запропонованої вище класифікації. Підкреслено, що головною особливістю нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів є наявність двох груп юридичних документів, а саме: загальних та спеціальних.

Аргументовано, що на сьогодні стан нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів можна оцінити неоднозначно, адже з одного боку ми маємо низку задекларованих норм, спрямованих на реалізацію вказаної гарантії, а з іншої сторони практика свідчить про наявність чималої кількості проблем, пов'язаних із призначенням та перерахунком пенсій суддям.

У підрозділі 2.2. *«Принципи пенсійного забезпечення суддів в Україні»* відмічається, що у найбільш загальному розумінні, принципи - це ключова, основоположна, векторобудівна ідея, вихідне начало або ж закономірність діяльності кого- або чого-небудь. Розглянуто сутнісний зміст вказаної категорії з правової точки зору, на основі чого запропоновано авторське визначення поняття «принципів пенсійного забезпечення суддів в Україні»

Здійснено аналіз наукових думок з приводу класифікації принципів у трудовому праві взагалі та у контексті пенсійного забезпечення суддів зокрема. Запропоновано авторську думку стосовно класифікації принципів пенсійного забезпечення суддів, які слід поділити на три групи: загальноправові; спеціально-галузеві та спеціальні. Надано змістовну характеристику кожній із окреслених груп принципів.

Констатовано, що виокремлені принципи надають можливість максимально широко поглянути на ідейну основу юридичного регулювання пенсійного забезпечення суддів. Обґрунтована необхідність закріплення вказаних засад, як на рівні загального так і спеціального законодавства.

У підрозділі 2.3. *«Умови та порядок призначення пенсії суддям»* акцентується увага на тому, що враховуючи специфіку та особливості службово-трудової діяльності, призначення пенсії суддів здійснюється за наявності певного кола умов, а також має спеціальний порядок реалізації.

Констатовано, що умови призначення пенсії суддям слід розуміти як законодавчо визначену обставину, настання якої призводить до виникнення відповідного юридичного факту, який в свою чергу є підставою для початку виплати пенсії суддям. Аналіз норм чинного законодавства дав змогу говорити про те, що основними умовами

призначення пенсії суддям є настання пенсійного віку та/або наявність двадцятирічного стажу. Проаналізовано положення норм чинного законодавства, яке закріплює пенсійний вік суддів, а також порядок розрахунку їх пенсійного стажу. Відзначено, що положення про те, що чоловіки судді виходять на пенсію у 62, а жінки у 60 носять дискримінаційний характер. Запропоновано вирівняти пенсійний вік суддів незалежно від їх статі.

Відзначена фрагментарність вивчення проблематики порядку призначення пенсії суддям. Сформульовано авторську думку стосовно визначення поняття порядок призначення пенсії суддям. Проаналізовано положення чинного законодавства, яке регулює порядок призначення пенсії суддів, з огляду на це етапи даного порядку поділено на основні та факультативні.

Підкреслено, що специфікою умов та порядку призначення пенсії суддям є: по-перше, особливий трудо-правовий статус суддів, який в свою чергу вимагає специфічного підходу до розрахунку їх трудового стажу; по-друге, особливий перелік та порядок вчинення дій, які має здійснити як сам суддя для отримання пенсії, так і органи державної влади та їх посадові особи, які є відповідальними у зазначеній сфері; по-третє, наявністю специфічної процедури перерахунку пенсії та довічного утримання.

У підрозділі 2.4. *«Гарантії, пов'язані із пенсійним забезпеченням суддів в Україні»* розглядається загальнотеоретичний зміст поняття гарантій. Особлива увага приділена змісту вказаної категорії з юридичної точки зору. Відмічено, що у найбільш загальному розумінні гарантії являють собою сукупність інструментів та засобів, застосування яких спрямовано на створення належних умов для функціонування відповідних правовідносин.

Запропоновано авторське визначення поняття гарантій пенсійного забезпечення суддів. Обґрунтовано, що дані гарантії найбільш доцільно поділити на чотири великі групи: 1) нормативно-правові, 2) організаційні, 3) фінансово-економічні та 4) політичні. Надано змістовну характеристику кожній із окреслених груп гарантій.

Констатовано, що наведений вище перелік гарантій пенсійного забезпечення суддів не є вичерпним, однак саме вони забезпечують своєчасну та повну виплату пенсій суддям в Україні. Разом із тим відзначено, що вказані гарантії не віднайшли свого законодавчого закріплення, вони розпорошені у ряді законодавчих та підзаконних актів, які регулюють відповідні правовідносини. Узагальнено, що враховуючи важливість та необхідність реалізації визначених гарантій, важливим завданням законодавця є: а) розширення кола відповідних гарантій; та б)

створення правових та організаційних умов для якісного та ефективного втілення їх у життя.

Розділ 3 «Шляхи вдосконалення правового регулювання пенсійного забезпечення суддів» складається з двох підрозділів, в яких: узагальнюється зарубіжний досвід пенсійного забезпечення суддів та опрацьовуються можливості його використання в Україні; з'ясовуються напрямки вдосконалення норм чинного законодавства, яке закріплює правові засади пенсійного забезпечення.

У підрозділі 3.1. «Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення суддів та можливості його використання в Україні» акцентується увага на тому, що прагнення України стати повноцінним членом європейської та світової спільноти вимагає від вітчизняного законодавця адаптувати функціонування всіх державних інституцій у відповідність до міжнародних вимог та стандартів у сфері соціального захисту суддів взагалі, та їх пенсійного забезпечення зокрема.

Наголошується на необхідності проведення наукових досліджень, присвячених аналізу зарубіжного досвіду у сфері соціального захисту суддів взагалі та їх пенсійного забезпечення зокрема.

Узагальнено досвід таких держав, як: Великобританія, Німеччина, Франція та Польща. Окрема увага приділена досвіду Сполучених Штатів Америки. Констатовано, що на сьогоднішній день в провідних країнах Європи та світу сформувався досить позитивний досвід пенсійного забезпечення суддів, специфіка якого залежить від ментальних, економічних та політичних особливостей устрою тієї чи іншої держави.

Обґрунтовано, що Україні не слід бездумно використовувати весь позитивний досвід провідних країн Європи та Світу, що обумовлюється соціально-економічною та політичною ситуацією в нашій державі. Сформовано авторське бачення щодо напрямів імплементації зарубіжного досвіду пенсійного забезпечення суддів у вітчизняні реалії.

У підрозділі 3.2. «Напрями вдосконалення норм чинного законодавства, яке визначає правові засади пенсійного забезпечення суддів» акцентується увага на тому, що законодавство, яке закріплює правові засади пенсійного забезпечення суддів має низку прогалин та недоліків. Узагальнено наукові думки з приводу тлумачення поняття «прогалина в законодавстві». Відмічено, що в контексті представленої проблематики прогалини в законодавстві мають суто негативне значення, оскільки їх наявність фактично призводить до порушення прав суддів у сфері їх пенсійного забезпечення.

Наголошено, що подолати прогалини у законодавстві, яке закріплює правові засади пенсійного забезпечення суддів найбільш доцільно через здійснення нормотворчої діяльності, оскільки за її

допомогою вбачається можливим не тільки створити нові норми, а й покращити існуючі. Окрім того, нормотворчість дає можливість систематизувати законодавство, що робить його більш доступним та зрозумілим.

Наголошено, що законодавець, визнаючи проблеми у сфері судоустрою досить поверхнево підійшов до питання соціального захисту суддів взагалі, та їх пенсійного забезпечення зокрема.

Констатовано, що на сьогоднішній день, і на законодавчому, і на доктринальному рівнях, питання пенсійного забезпечення суддів розглядається досить поверхнево, що, враховуючи важливість даного питання, слід вважати суттєвою прогалиною. Саме тому, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, виокремлено найбільш перспективні напрями вдосконалення законодавства, яке закріплює правові засади пенсійного забезпечення суддів.

Доведено, що на сьогодні постала гостра необхідність розробки та прийняття загальнодержавної Стратегії реформування системи пенсійного забезпечення суддів. Зазначений нормативно-правовий акт повинен містити окремий розділ, присвячений питанню пенсійного забезпечення суддів. Зокрема, у ньому вбачається необхідним: а) запропонувати шляхи підвищення пенсійного віку суддів та зрівняння його між чоловіками та жінками; б) встановити можливі джерела підвищення рівня пенсії для суддів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягало у тому, щоб з'ясувати сутність та особливості правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, що дало можливість сформулювати низку пропозицій та рекомендацій спрямованих на вдосконалення загального та спеціального законодавства, яке регулює правовідносини у відповідній сфері. У результаті дослідження сформульовано низку нових теоретичних та практичних положень, зокрема:

1. Виокремлено наступні етапи становлення та розвитку нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів:

перший етап (найдавніші часи – IX-XVII століття) – формування основ судоустрою на українських землях; виокремлення професії судді від влади монарха, князя або іншого локального правителя;

другий «російсько-імперський» етап (XVIII – початок XX століття) – відбувається виділення судової гілки влади з під впливу імперської

адміністрації; з'являються перші нормативно-встановлені механізми пенсійного забезпечення суддів нарівні із іншими чиновниками державного апарату;

третій «радянський» етап (20-ті роки XX століття – 90-ті роки XX століття) – завершується процес формування незалежного судочинства на території України; з'являється дворівнева законодавча основа діяльності судових органів та соціального забезпечення її працівників;

сучасний етап (90-ті роки XX століття – XXI століття) – формується нормативно-правовий базис регулювання діяльності та забезпечення суддів на території незалежної України; питанню пенсійного забезпечення даної категорії суб'єктів відводиться окреме місце у законодавчій системі.

2. З'ясовано, що соціальні гарантії суддів – це визначені нормами чинного законодавства сукупність інструментів, умов та засобів, які спрямовані на те, щоб реалізувати заходи соціального характеру, які мають на меті захист законних прав, свобод та інтересів суддів.

Відмічено, що пенсійне забезпечення суддів, в контексті проаналізованих соціальних гарантій, має дещо ширший зміст. Як і всі інші соціальні гарантії, пенсійне забезпечення характеризує умови державної підтримки суддів, правовий статус яких змінюється із виходом на пенсію. В той же час законодавець виділив дану гарантію з-поміж інших надавши їй більший обсяг. Це свідчить про особливий зміст пенсійного забезпечення суддів та наявності в нього окремих, специфічних ознак, які становлять особливий науковий інтерес.

3. Пенсійне забезпечення суддів визначено як: по-перше, встановлену законодавством систему соціальних гарантій, спрямованих на отримання суддями пенсій за наявності відповідних юридичних підстав та умов, а, по-друге – систему державно-владних заходів та засобів юридичного впливу, метою реалізації яких є забезпечення належних та правомірних умов отримання суддями пенсій.

До особливостей пенсійного забезпечення суддів віднесено: а) загальну складність нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, яке на сьогоднішній день ґрунтується на положеннях актів як загального, так і спеціального трудового законодавства; б) ключовим юридичним фактом виникнення права на пенсійне забезпечення суддів є відставка, яка являє собою особливий порядок припинення трудової діяльності судді, який полягає у складанні останнім своїх повноважень добровільно за умови наявності стажу роботи на посаді судді не менше двадцяти років; в) пенсійне забезпечення судді має подвійний характер, адже може виражатись у двох форматах один з яких обирається безпосередньо суддею. Так, судді мають право на

виплату пенсій в порядку передбаченому Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також щомісячного довічного грошового утримання в порядку передбаченому Законом України «Про судоустрій та статус суддів»; г) щомісячне довічне грошове утримання передбачає виплати із розрахунку до суддівської винагороди. Основним юридичним фактором надання цієї виплати є вихід судді у відставку.

4. Аргументовано, що нормативно-правове регулювання пенсійного забезпечення суддів слід розглядати як систему правових норм, закріплених у нормативно-правових актах національної системи права, крізь які виражається вплив права на суспільні відносини, котрі виникають у сфері здійснення пенсійного забезпечення суддів України, а також забезпечення гарантій їх прав та законних інтересів за даним напрямом.

Доведено, що головною особливістю нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів є наявність двох груп юридичних документів, а саме: загальних та спеціальних. Узагальнено, що на сьогодні стан нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів можна оцінити неоднозначно, адже з одного боку ми маємо низку задекларованих норм, спрямованих на реалізацію вказаної гарантії, а з іншої сторони практика свідчить про наявність чималої кількості проблем, пов'язаних із призначенням та перерахунком пенсій суддям.

5. Принципи пенсійного забезпечення суддів в Україні визначено як систему ключових, основоположних ідей, вихідних засад, розчинених у системі нормативно-правових актів, які визначають правильність, закономірність, ефективність та встановлюють вектори правового регулювання суспільних відносин, які виникають в сфері пенсійного забезпечення суддів. До принципів пенсійного забезпечення суддів віднесено: 1) загальноправові принципи (верховенство права, законність, приваловання гуманістичного фактору); 2) спеціально-галузеві принципи (вихідні засади визначені статтею 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 №1058-IV); 3) спеціальні принципи (принцип диференціації пенсійного забезпечення, принцип пріоритету спеціального законодавства, принцип гарантованості суддівського статусу).

6. Констатовано, що під умовами призначення пенсії суддям слід розуміти законодавчо визначені обставини, настання яких призводить до виникнення відповідного юридичного факту, який в свою чергу є підставою для початку виплати пенсії суддям. Підкреслено, що основною умовою призначення пенсії суддям є настання пенсійного віку та/або

наявність двадцятирічного стажу. Доведено, що умови призначення пенсії суддям в Україні є досить змістовно визначеними на законодавчому рівні, однак при цьому вони не позбавлені і певних недоліків, зокрема: досить спірною є диференціація пенсійного віку для чоловіків –суддів та жінок (62 та 60 років відповідно). Окрім того, перегляду потребує трудовий стаж, який слід враховувати при встановленні пенсії суддям.

Порядок призначення пенсії суддям запропоновано тлумачити як сукупність законодавчо визначених послідовних дій, які мають вчинити судді, а також уповноважені органи та їх посадові особи задля надання пенсії першим. Підкреслено, що специфікою умов та порядку призначення пенсії суддям є: по-перше, особливий трудо-правовий статус суддів, який в свою чергу вимагає специфічного підходу до розрахунку їх трудового стажу; по-друге, особливий перелік та порядок вчинення дій, які має здійснити як сам суддя для отримання пенсії, так і органи державної влади; по-третє, наявністю специфічної процедури перерахунку пенсії та довічного утримання.

7. З'ясовано, що під гарантіями пенсійного забезпечення суддів доцільно розуміти сукупність закріплених у нормах чинного законодавства України інструментів, способів та засобів (економічного, політичного, організаційного характеру, тощо), які використовуються уповноваженими на це суб'єктами з метою створення належних умов для повного та своєчасного надання пенсійних виплат суддям. З огляду на запропоноване вище визначення, всі гарантії пенсійного забезпечення суддів поділено на чотири групи: 1) нормативно-правові, 2) організаційні, 3) фінансово-економічні та 4) політичні. Узагальнено, що враховуючи важливість та необхідність реалізації визначених гарантій, важливим завданням законодавця є: а) розширення кола відповідних гарантій; та б) створення правових та організаційних умов для якісного та ефективного втілення їх у життя.

8. В рамках удосконалення пенсійного забезпечення суддів в нашій країні обґрунтовано доцільність використання наступного позитивного зарубіжного досвіду:

- по-перше, необхідним є підвищення пенсійного віку суддів, що в свою чергу стане важливою гарантією підвищення рівня незалежності та недоторканності суддів (пенсійний вік суддів в більшості держав перевищує 70 років);

- по-друге, слід розробити та прийняти єдиний законодавчий акт, який би врегулював питання пенсійного забезпечення суддів в нашій країні;

- по-третє, вбачається доцільним створення окремого відомства, діяльність якого буде спрямована на: а) здійснення контролю за

дотриманням законодавства, яке регулює пенсійне забезпечення суддів; б) надаватиме правову та організаційну допомогу суддям під час отримання та подальшого перерахунку пенсії (досвід Великобританії);

- по-четверта, необхідно вирівняти пенсійний вік суддів чоловіків та жінок;

- по-п'яте, підвищити рівень фінансово-економічних гарантій пенсійного забезпечення суддів.

9. До найбільш перспективних напрямів удосконалення законодавства, яке закріплює правові засади пенсійного забезпечення суддів, віднесено наступні:

- по-перше, необхідно розробити загальнодержавну Стратегію реформування системи соціального захисту суддів. Зазначений нормативно-правовий акт повинен містити окремий підрозділ, присвячений питанню пенсійного забезпечення суддів. Зокрема, у ньому вбачається необхідним: а) підвищення пенсійного віку суддів та зрівняння його між чоловіками та жінками; б) встановити можливі джерела підвищення рівня пенсії для суддів нашої держави;

- по-друге, поліпшити систему державного контролю за сферою пенсійного забезпечення суддів, що апріорі є важливим превентивним заходом порушення їх прав та інтересів у цій сфері;

- по-третє, підвищити рівень довічного утримання суддів;

- по-четверте, розробити окремий нормативно-правовий акт, який би більш змістовно закріпив умови та підстави для отримання пенсії суддями, а також процедурні аспекти реалізації вказаного права суддів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті в наукових фахових виданнях:

1.Соколова Ю. До проблеми визначення принципів пенсійного забезпечення суддів в Україні. *KELM*. 2020. № 3-2. С. 121-126 (Республіка Польща)

2.Соколова Ю.І. Генеза правового регулювання пенсійного забезпечення суддів. *Юридична наука*. 2019. №11. С. 177-181.

3.Соколова Ю.І. До проблеми визначення місця пенсійного забезпечення в системі соціальних гарантій суддів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 4. С. 234-238.

4.Соколова Ю.І. Сутність та зміст пенсійного забезпечення суддів. *Юридична наука*. 2020. №3. С. 209-213.

5.Соколова Ю.І. До характеристики сучасного стану нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів. Юридична наука. 2020. №4. С. 234-238.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6.Соколова Ю.І. Поняття та особливості пенсійного забезпечення суддів в Україні. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 14-15 листопад 2018 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 41-42.

7.Соколова Ю.І. Верховенство права та законність як ключові принципи пенсійного забезпечення суддів в Україні. Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 33–35.

8.Соколова Ю.І. До характеристики сучасного етапу становлення та розвитку системи правового регулювання пенсійного забезпечення суддів в Україні. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р. К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 48–50.

АНОТАЦІЯ

Соколова Ю.І. Правове регулювання пенсійного забезпечення суддів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» (081 – Право). – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2021.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання – визначення сутності та особливостей правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, а також вироблення пропозицій щодо шляхів удосконалення загального трудового та спеціального законодавства в цій сфері. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Розкривається генеза правового регулювання пенсійного забезпечення суддів. Встановлюється місце пенсійного забезпечення в системі соціальних гарантій суддів. Визначається поняття, зміст та

особливості пенсійного забезпечення суддів. Надається оцінка сучасного стану нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів. Встановлюється коло принципів пенсійного забезпечення суддів в Україні та надається їх характеристика. З'ясовуються умови та характеризується порядок призначення пенсії суддям. Визначаються гарантії, пов'язані із пенсійним забезпеченням суддів в Україні. Узагальнюється зарубіжний досвід пенсійного забезпечення суддів та опрацьовуються можливості його використання в Україні. Окреслюються напрями вдосконалення норм чинного законодавства, яке визначає правові засади пенсійного забезпечення.

Ключові слова: генеза, правове регулювання, соціальний захист, пенсійне забезпечення, судді, соціальні гарантії, нормативно-правове регулювання, принципи, умови, порядок, гарантії, зарубіжний досвід, вдосконалення, загальне законодавство, спеціальне законодавство.

АННОТАЦИЯ

Соколова Ю.И. Правовое регулирование пенсионного обеспечения судей. - *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» (081 - право). - Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2021.

В диссертации приведено теоретическое обобщение и новое решение научной задачи - определение сущности и особенностей правового регулирования пенсионного обеспечения судей, а также выработка предложений относительно путей совершенствования общего и специального трудового законодательства в этой сфере. В результате проведенного исследования сформулирован ряд выводов, предложений и рекомендаций, направленных на достижение поставленной цели.

Раскрывается генезис правового регулирования пенсионного обеспечения судей. Устанавливается место пенсионного обеспечения в системе социальных гарантий судей. Определяется понятие, содержание и особенности пенсионного обеспечения судей. Дается оценка современного состояния нормативно-правового регулирования пенсионного обеспечения судей. Устанавливается круг принципов пенсионного обеспечения судей в Украине и предоставляется их характеристика. Выясняются условия и характеризуется порядок назначения пенсии судьям. Определяются гарантии, связанные с пенсионным обеспечением судей в Украине. Обобщается зарубежный опыт

пенсионного обеспечения судей и обрабатываются возможности его использования в Украине. Определяются направления совершенствования норм действующего законодательства, определяющего правовые основы пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: генезис, правовое регулирование, социальная защита, пенсионное обеспечение, судьи, социальные гарантии, нормативно-правовое регулирование, принципы, условия, порядок, гарантии, зарубежный опыт, совершенствование, общее законодательство, специальное законодательство.

SUMMARY

Sokolova Y.I. Legal regulation of the judges' pension provision–Qualifying research work printed as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Legal Sciences on a specialty 12.00.05 – «Labor Law; Social Security Law» (081-Law). – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv 2021.

The thesis contains a theoretical generalization and a new solution to a scientific issue - the definition of the essence and features of the legal regulation of the judges' pension provision, as well as the development of proposals for improving the general labor and special legislation in this area. As the result of the scientific research, a number of conclusions, proposals, and recommendations have been formulated to achieve the target goal.

The genesis of the legal regulation of the judges' pension provision is revealed. The position of pension provision in the system of judges' social guarantees is established. The concept, content, and features of the judges' pension provision are determined. The assessment of the current state of normative and legal regulation of the judges' pension provision is given. A range of principles of judges' pension provision in Ukraine is established, and their characteristics are provided. The article clarifies conditions and characterizes the procedure for assigning a pension to judges. The article defines the guarantees related to the judges' pension provision in Ukraine. The foreign experience of pension provision for judges is generalized, and the possibilities of its use in Ukraine are processed. The directions of improving the current legislative norms, which determine the legal foundations of pension provision, are described.

Keywords: genesis, legal regulation, social protection, pension provision, judges, social guarantees, normative and legal regulation, principles, conditions, procedure, guarantees, foreign experience, improvement, general legislation, special legislation.